

GLAZBA I POP KULTURA 80-ih U JUGOSLAVIJI

Periša, Antonija

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:251:309501>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Akademija za umjetnost i kulturu

Preddiplomski studij Kulturalni menadžment

Antonija Periša

GLAZBA I POP KULTURA 80-ih U JUGOSLAVIJI

Završni rad

Osijek, 2018.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Akademija za umjetnost i kulturu

Preddiplomski studij Kulturalni menadžment

Antonija Periša

GLAZBA I POP KULTURA 80-ih U JUGOSLAVIJI

Završni rad

Kolegij: Povijest hrvatske kulture 2

JMBAG: 601983 11 0344002506 3

e-mail: perisa.antonija@gmail.com

Mentor: doc.dr.sc. Vladimir Rismondo

Osijek, 2018.

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek

Academy of Arts

Undergraduate Study of cultural management

Antonija Periša

MUSIC AND POP CULTURE OF THE 80s IN YUGOSLAVIA

Final paper

Osijek, 2018.

Sažetak

Popularna kultura se može definirati na nekoliko različitih načina, ovisno o razdoblju, pogledu na kulturu i o nizu drugih čimbenika. Najbolje se može opisati kao kultura koja je dostupna svima i koja je široko rasprostranjena te je najzastupljenija u masovnim medijima kao što su film, glazba, televizija, šport i slično. Ona može biti opisana kao nešto što je trenutno moderno, kao nešto što ljudi trenutno vole, slušaju, čitaju te se upravo zbog te činjenice ne može svrstati u samo jedno razdoblje hrvatske povijesti niti u jedno razdoblje općenito. Kao što sam naslov rada govori, rad će se temeljiti na jednoj od vrsta masovnih medija, odnosno glazbi.

Kroz rad će se prvenstveno predstaviti popularna kultura kao općeniti pojam nakon čega će se povezati s glazbom na području Jugoslavije te će se razgraničiti po državama bivše države. Rad je baziran na razdoblje osamdesetih godina dvadesetog stoljeća jer je navedeno razdoblje izuzetno bogato glazbenim sastavima i bendovima od kojih neki i dan danas imaju vrlo uspješnu karijeru te djeluju na istom području kao i u prošlosti. Kroz djelovanje tri benda će pobliže biti predstavljena takozvana „kultura bunta“ kroz koju su glazbenici toga vremena izražavali svoja mišljenja koja u većini situacija nisu mogli otvoreno reći.

KLJUČNE RIJEČI: Jugoslavija, kultura bunta, glazba, popularna kultura

Summary

Popular culture can be summarized on several different ways, depending on given perspective as well as numerous other factors. The best description would state that it is a culture available to everyone and is widely represented in mass media such as film, music, television, sport and others. It can be describe as something that is currently modern, something that people love, listen or read. Based on the given definition the popular culture can't be categorized in just one period of Croatian history, nor in one period in general. As the title of this work states, its fundamental idea will be based solely on one type of mass media, music.

We will start the work by presenting popular culture as a general term after which ex-Yugoslav examples shall be given. Later throughout the text we will go further into details individually dissecting each of Yugoslav member states. Due to the fact that numerous cases of music in popular culture date in the 80's, this work shall concentrate on the examples from this specific period. Quite fascinating is the fact that many of the bands originating from that period are still active today in the same field and genre. Furthermore, we will present case study of three bands using their examples to portray the so-called "culture of defiance" that served the musicians of that time as a platform to express what was usually prohibited to say openly.

KEY WORDS: Yugoslavia, culture of defiance, music, popular culture

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Popularna kultura kao pojam.....	2
3. Obilježja popularne kulture	3
3.1. Kultura od ljudi za ljude	3
3.2. Progresivnost.....	4
3.3. Kontradiktornost.....	4
3.4. Raskid s tradicijom i konflikt	5
3.5. Zadovoljstvo i spektakl	5
4. Popularna kultura u Jugoslaviji	7
4.1. Moda.....	7
4.2. Automobilska industrija	8
5. Osamdesete godine u Jugoslaviji.....	10
5.1. Ekonomska, gospodarska i politička kriza	10
5.2. Stanje u Hrvatskoj osamdesetih godina.....	13
6. Glazba kao dio popularne kulture Jugoslavije.....	16
6.1. Glazbeni festivali.....	18
6.1.1. Beogradsko proleće	19
6.1.2. Opatijski festival.....	20
6.1.3. Splitski festival	20
6.2. Teške okolnosti na našim prostorima za glazbene sastave iz 80-ih godina.....	22
7. Najpoznatiji glazbeni sastavi 80-ih godina u Jugoslaviji	24
7.1. Azra	24
7.2. Pankrti	26
7.3. Ekatarina Velika	27
8. Zaključak.....	29
9. Literatura	30
10. Popis slika.....	32

1. Uvod

Kako bi se došlo do prave i potpune definicije popularne kulture, prvenstveno je potrebno krenuti od nastajanja navedene kulture te njenih idejnih značajki. Sama riječ „popularno“ se može definirati kao nešto što se sviđa velikom broju ljudi te kao nešto što je suprotno visokoj kulturi – to je kultura koju su ljudi proizveli sami za sebe. Iako su je ljudi sami „proizveli“, ne može se dati točna definicija pojma. Najveći razlog tomu je što se popularna kultura kroz godine i razdoblja miješala s ostalim kulturama, prvenstveno s masovnom i narodnom (pučkom) kulturom uz koje je bila glavna prepreka visokoj kulturi.

Popularna kultura je postala temelj suvremene kulture te se zapadno društvo svakodnevno koristi nizom popularnih izričaja, od filmova, mode, sportskih prijenosa pa sve do hrane. Preko navedenih izričaja pojedinci si sami stvaraju nove popularne oblike koji su im potrebni i koji bude interes drugih pojedinaca, odnosno željene publike.

Publika je najbitniji element širenja popularne kulture jer ako određeni segment navedene kulture nije dobro prihvaćen od strane publike, ništavan je. Interesi pojedinaca su ogledalo težnji i mišljenja njih samih te pomoću tih mišljenja se može doći do shvaćanja cjelokupnog društvenog okruženja.

Cilj ovog završnog rada je analizirati popularnu kulturu kroz njene najbitnije značajke što je nemoguće napraviti ako se ona analizira odvojeno od masovnih medija bez kojih ne bi mogla postojati. Kako bi se moglo krenuti s analizom, potrebno je odgovoriti na pitanje: Što je zapravo popularno i zašto je popularno uopće popularno?

2. Popularna kultura kao pojam

Pojam popularne kulture nastao je u Sjedinjenim Američkim Državama u pedesetim godinama dvadesetoga stoljeća. Uzrok tome je bio kraj Drugog svjetskog rata i nagli porast kupovne moći nakon toga. Populacija se vrtoglavo povećavala te su mladi ljudi postali društveno aktivniji, bili su željni promjena te samim time su bili okarakterizirani kao buntovnici. U navedenom razdoblju se javio niz trendova, od kojih su neki bili obožavanje Elvisa, jeans, borba za prava homoseksualaca, hipiji, punk i niz drugih. Upravo zbog takvih činjenica se popularna kultura smatra kulturom koja je „nošena na leđima mlađih generacija“. Međutim, iako su mladi ljudi bili u centru zbivanja, postoji niz primjera koji dokazuju da popularnu kulturu uživaju ljudi svih dobnih skupina.

„Činjenica da se popularna kultura „troši“ i da u njoj „uživa“ masa ljudi čini je dijelom kulturne industrije koji je najteže definirati, ali i kontrolirati.“ (Franulić (ur.), 2014, 27) Gotovo je nemoguće dati jednu definiciju popularne kulture koja bi obuhvatila sve njene značajke i bitne elemente koji je karakteriziraju. Uz to što je „popularno“ pojam koji je do svog temelja apstraktan, ni pojam kultura nema jedinstvenu definiciju nego ih ima preko nekoliko desetaka. Dok je s jedne strane kultura opisana kao sustav vjerovanja, rituala, simbola, jezika i slično, s druge strane ju definiraju kao odnos svih dosad navedenih elemenata. Prema tome, kultura se može doživljavati kao obrazac prema kojem svaki pojedinac oblikuje vlastiti pogled na svijet.

Prema Fiskeu popularno je ono što pripada ljudima te ono što je prihvaćeno od strane većeg broja ljudi. Svaki teoretičar koji analizira i proučava popularnu kulturu „izvlači“ iz nje one elemente koji su njemu potrebni i bitni. Tako Frankfurtska škola opisuje popularnu kulturu kao kulturu koju proizvodi kulturna industrija kako bi osigurala stabilnost kapitalizma dok ju kritičari masovne kulture smatraju ili folk-kulturom u predindustrijskom ili masovnom kulturom u industrijskom društvu. Nasuprot njima se javljaju feminističke teoretičarke koje ju smatraju oblikom patrijarhalne ideologije koja radi u interesu muškaraca, odnosno protiv žena. (Prema Labaš, Mihovilović, 2011, 97)

Još jedan od razloga zašto je nemoguće definirati popularnu kulturu je činjenica da se njena obilježja i izričajju neprestano mijenjaju. Ona je izuzetno progresivna i kontradiktorna te ju karakterizira stalno stvaranje novih kulturnih i društvenih obilježja.

3. Obilježja popularne kulture

Postoji niz oblika popularne kulture i samim time svaki od njih ima svoja zasebna obilježja, pa tako sam pojam „popularna kultura“ ima nekoliko obilježja karakterističnih za sve oblike. Svaka od dolje navedenih značajki se mora povezati s masovnim medijima jer bez njih se ne bi mogla niti jedna od njih prenijeti tolikom broju ljudi. Uz pomoć medija popularna kultura postaje progresivna te joj oni omogućavaju višestruko korištenje istih oblika popularne kulture. Primjer za to su glazbeni spotovi koji se na televiziji ili internetu mogu ponoviti nebrojeno puta kao što se i određene serije ili filmovi mogu pogledati isto toliko puta. Zbog te činjenice, bilo koje njeno obilježje je nemoguće promatrati odvojeno od njih.

3.1. Kultura od ljudi za ljude

Riječ popularno dolazi od grčke riječi *populus* što znači narod. Iako je popularna kultura definirana kao kultura naroda odnosno pojedinaca, i dalje nije moguće točno odrediti dolazi li ona stvarno iz naroda ili ju plasiraju određene strukture moći kako bi ostvarile svoje zacrtane ciljeve. Iako se to ne može točno definirati, jasno je da čovjek u takvoj situaciji nije samo pasivni potrošač nego upravo suprotno. Potrošač sam odlučuje što se konzumirati i hoće li uopće išta konzumirati, sam stvara svoja značenja i sam proizvodi nove oblike popularne kulture. On nove oblike promatra, analizira te kritički ocjenjuje kako bi došao do zaključka vrijedi li novi oblik ili ne vrijedi.

Naravno, to je ideal po kojemu bi se trebalo djelovati što nije uvijek slučaj. Ta pravila se odnose na potrošače, ali ne i na sve ljude. Neki ljudi žive svoj život „strogo gledajući samo naprijed“ bez ikakvih drugih težnji i interesa dok drugi ljudi, pobornici popularne kulture, teže konzumiranju nje same. Teže konzumiranju raznih narkotika i drugih opijata kako bi se zabavili i pobjegli od svoje životne stvarnosti. Tu se javlja podjela na aktivne i pasivne potrošače. U popularnoj kulturi se publika ne smatra pasivnim primateljem. Najbolji primjer za to je internet i sve mogućnosti koje on pruža svima koji se njime znaju koristiti. Svaki čovjek može preko raznih foruma, društvenih mreža poput Facebooka i Twittera, Youtubea i raznih drugih platformi izraziti svoje mišljenje i svjetonazore.

3.2. Progresivnost

Progresivnost je jedna od najvažnijih obilježja popularne kulture. Oblici i obilježja se stalno mijenjaju pa se tako i neprestano mijenja društvena stvarnost. Kao primjer progresivnosti može se uzeti jezik i komunikacija među pojedincima prije deset, petnaest godina i danas. Razvoj interneta i takvog načina komuniciranja uvelike je promijenio jezik. Ljudi sve više pišu skraćenice, više se koriste vizualnim prikazima kao što su dobro poznati smajlići ili emoji. Uzrok tome je što ljudi teže što bržoj komunikaciji, bržem protoku informacija i jednostavnosti izraza. Takve promjene obuhvaćaju baš sve, pogotovo mlađu populaciju koja živi u užurbanom svijetu gdje se nastoji imati što više slobodnog vremena te se zato teži tome da se sve aktivnosti svedu na najbržu moguću izvedbu. Takve se promjene ne događaju naglo i iznenada nego se svaki dan događa niz manjih promjena koje kasnije prerastaju u one velike. Upravo iz tog razloga “moglo bi se zaključiti da je obilježje popularne kulture prije progresivnost na mikrorazini nego radikalna promjena na makrorazini“. (Labaš, Mihovilović, 2011, 103)

3.3. Kontradiktornost

Popularna kultura je kontradiktorna sama po sebi te se sastoji od niza pitanja. S jedne strane je kreativna i omogućuje ljudima da izraze svoje mišljenje dok s druge strane otvara niz zbunjujućih pitanja te proizvodi gomilu sadržaja koji nema uvijek u potpunosti smisla. S jedne strane djela popularne kulture su umjetnička djela koja bude divljenje od strane svih potrošača dok s druge strane popularna kultura zna iznjedriti djela koja su na rubu kiča i neukusa. Najbolji primjeri za to se može vidjeti preko pjesama. Ako se uspoređi pjesma Imagine Johna Lennona i pjesma Barbie girl pop-skupine Aqua može se lako doći do zaključka da su te dvije pjesme potpune suprotnosti u svakom smislu.

Obilježje kontradiktornosti pomaže popularnoj kulturi da se probija na tržište jer je samo društvo kontradiktorno i dvojno. Samim time popularna kultura postaje izraz društvene stvarnosti – „ona nikada ne nastoji propovijedati i davati konačne odgovore te društveno „ispravna“ značenja, već je u stalnoj mijeni i progresiji.“ (Labaš, Mihovilović, 2011, 104)

3.4. Raskid s tradicijom i konflikt

Popularno se može definirati kao nešto što je trenutno moderno pa samim time mora biti suvremeno, odnosno mora raskinuti s tradicijom onoga što je bilo moderno prije toga. Ona negira tradicionalne obrasce jer ju uglavnom donose mlađe populacije. Iako je većinom proizvod mladih ljudi, ona je dostupna i namijenjena svima, upravo u tome leži njena najveća privlačnost. Potpuna je suprotnost visokoj kulturi te omogućuje svima da uživaju u njoj.

Najbolji primjer tome je pokret hipija koji se javio kao protuteža djelovanja tradicionalnih institucija, Vijetnamskog rata i judeokršćanske tradicije. Sljedbenici navedenog pokreta su zagovarali seksualnu slobodu, živjeli su po svojim vlastitim pravilima, okupljali su se na masovnim koncertima na kojima su izražavali svoja mišljenja i stavove, konzumirali su opojne droge te istraživali „egzotične“ religije smatrajući da svatko može živjeti život koji on smatra ispravnim bez obzira na zakone i državna pravila. Živjeli su tako što su se protivili svim tradicionalnim oblicima života te su težili novinama i promjeni ustaljenih normi.

3.5. Zadovoljstvo i spektakl

Jedno od bitnijih obilježja popularne kulture koji ju čini izrazito privlačnom je zadovoljstvo ljudi koji ju konzumiraju. To može biti zadovoljstvo odlaska u kino, uživanje u glazbi, zadovoljstvo uporabe riječi popularnog jezika i mnogi drugi.

Tako Roland Barthes govori o dva tipa zadovoljstva – *jouissance* i *plaisir*. Prvi označava zadovoljstvo tijela kao što su ples, uživanje u hrani, seksualno zadovoljstvo dok drugi označava zadovoljstvo stvaranja značenja. (Prema Labaš, Mihovilović, 2011, 105)

Čovjeku se taj osjećaj zadovoljstva stvara zbog njegove nade u „bolje sutra“. Na primjer, ako čovjek koji se u nekom stadiju svoga života osjeća deprimirajuće i tužno u većini slučajeva će se osjećati sretnije i bolje kada pogleda film sa sretnim završetkom gdje dobro pobjeđuje zlo jer on to priželjkuje samome sebi. Svaki loš osjećaj pojedinca na filmskom platnu može biti zamijenjen boljim osjećajem pa se iz toga može zaključiti kako popularna kultura slavi hedonizam.

Najizraženije obilježje popularne kulture je spektakl. To obilježje je nama najbliže u tv reklamama, glazbenim spotovima, plakatima, časopisima i raznim drugim medijima. Vidljivo je u svim segmentima života – od restorana, mode, videoigrice, sportskih događanja, gala događanja kao što su dodjela Oscara ili Met gala. Spektakl se zasniva na vizualoj

reprezentaciji te se svi vizualni elementi u današnje vrijeme prenose preko medija. Najčešće, gotovo uvijek se koristi slika jer ona ima najveću moć utjecaja. Kada je određena situacija prikazana preko slike, onda se ne ostavlja previše mjesta maštarenju i imaginaciji. Kada je čovjek previše vezan za spektakl onda se njegova sposobnost maštanju i kreativnosti polako smanjuje te on postaje sve pasivniji.

Upravo zbog takvih situacija se javlja veliki problem vezan za spektakl. Mediji odgajaju društvo namećući im svoje temeljne društvene vrijednosti težeći stalnim senzacionalnim situacijama i tabloidizaciji. Tako slavne osobe postaju ikone popularne kulture te idoli mlađim populacijama koji teže izgledati, ponašati se i živjeti kao oni. Pravi primjer za to je pop-pjevačica Rihanna koja je postala idol mnogim djevojkama. Kada bi se ona pojavila na crvenom tepihu u određenoj odjevnoj kombinaciji i s određenom frizurom, sutradan bi se replike njenog „stajlinga“ masovno prodavale i frizerski saloni bi bili puni djevojaka koje žele imati identičnu frizuru kao ona.

Negativan primjer za takav utjecaj je lik Charliea Sheena koji je prikazan u humorističnoj seriji „Dva i pol muškarca“. Njegov lik je prikazan kao bogati četrdesetogodišnjak koji stalno mijenja žene, opija se te vodi izrazito neuredan i lagodan život. Mnogi se mogu „povući“ za njegovim primjerom smatrajući da je takav život dobar samo jer je na taj način prikazan na tv ekranima.

Bilo da se radi o pozitivnom ili o negativnom utjecaju slavnih osoba, činjenica je da se mladi ljudi svakodnevno ugledaju na njih i da je to stvarno. Tako se svakodnevno umnožavaju spektakularni sadržaji koji su sve ekstravagantniji. Upravo iz tog razloga se popularna kultura često smatra pretjeranom, vulgarnom i kičastom.

4. Popularna kultura u Jugoslaviji

Jugoslavija je bila socijalističko uređena republika za koju se vezala dobro poznata sintagma jugoslavenski socijalizam. Pod tom sintagmom se mislilo na razdoblje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) odnosno na drugu to jest Titovu Jugoslaviju. Navedena republika je postojala od 1945. do 1991. godine te se njeno formiranje podudara s počecima popularne kulture u zapadnom svijetu.

Prema Franjković (2013.), nakon Drugog svjetskog rata u Europi nastupa Zlatno doba, točnije vrijeme nastanka masovnog potrošačkog društva koje se prvo pojavljuje u zapadnim zemljama pa tek onda i dalje. Polovinom 20. stoljeća dolazi do jačanja urbanizacije i industrijalizacije, raste životni standard te Europljani postaju opsjednuti Amerikom i njenom kulturom. Zapad ostaje napredniji nego Istok pa se zato potrošačka kultura na Istoku razvija u puno manjoj mjeri, odnosno razvija se socijalističko potrošačko društvo.

Pravi primjer socijalističkog načina potrošnje u SFRJ-u u šezdesetim godinama je odlazak u Trst. Ljudi koji su živjeli na području Jugoslavije su nekoliko puta godišnje putovali u Trst po hranu, robu i ostale potrepštine kako bi se osjećali dijelom zapadnog svijeta. „Glumica Beba Lončar prisjećajući se tog vremena izjavljuje: Trst je bio kao sudbinska, prva stanica nas sirotih Jugoslavena ka Zapadu. Išla sam prvi put u Trst da kupim haljinu za premijeru filma „Ljubav i moda“, išla sam vozom... Trst mi se činio kao Los Angeles.“ (Franjković, 2013, 9)

Najpoznatiji odjevni predmet koji se kupovao u Trstu u to vrijeme su bile traperice. Smatrale su se mitom zapadnjačkog društva te su nosile dio tog američkog duha u sebi zbog čega su bile privlačne stanovnicima SFRJ-a. (Kulenović, 2015.)

4.1. Moda

Moda je predstavljala jednu od grana gospodarstva u kojoj se vidjela velika promjena s pojavom popularne kulture. Do osamdesetih godina sve je bilo u znaku skromnosti i uklapanja u masu što se u osamdesetim godinama uvelike mijenja. Haljine zemljanih, neprimjetnih tonova bivaju zamjenjene za kožne jakne, haljine žarkih boja i „stiletto“¹ cipele. Glavni cilj svakog pojedinca je bio „biti viđen“ – „Skromnost je potisnuta nametnutim

¹ Ženske cipele s špicastim prednjim dijelom i visokom petom.

ekstremizmom u odjevanju“ (<http://secanja.com/moda-osamdesetih-godina-20-og-veka/>, 31.7.2018.) Samim time, na modnoj sceni opstaju samo oni modni izričaji koji spajaju više različitih stilova i kultura. „Moda je koncentrirana na avangardnu scenu jer je izlišno predstavljati modni mainstream u središtu kojeg su Benetton i odlasci na tršćanski Ponte Rosso ili butici s trendovskom robom u kojoj se uživalo na ulici, u školi, po diskotekama i koncertima.“ (Lendvaj, 2015.)

Osim toga, moda postaje umjetnički fenomen: modne kreacije se izlažu u muzejima i galerijama – već 1980. godine kustosica Jelena Ivoš održava reviju mladih modnih imena u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu. Osim u galerijama i muzejima, modne revije se održavaju i u klubovima svih vrsta. Tako samo godinu nakon modne revije u Muzeju za umjetnost i obrt, Matija Vujica održava reviju u kulturnom rock'n'roll klubu Kulušić u kojemu su se održavali razni koncerti glazbenih sastava kao što su Azra, Bijelo dugme i Ekatarina Velika. (Lendvaj, 2015.)

Još jedna od značajki mode ovoga vremena je utjecaj slavni osoba na „običan“ narod. U tome se najviše isticala američka pjevačica Madonna koja je i dan danas poznata po svojim ekstremnim modnim kombinacijama i isticanjem seksualnosti. Ona se prva pojavljuje na glazbenu scenu u kožnoj odjeći, mrežastim čarapama, čipki, rukavicama bez prstiju, u korzetu i sa naglašenim detaljima poput perli, šljokica i mnoštva narukvica i prstenja. (<http://secanja.com/moda-osamdesetih-godina-20-og-veka/>, 31.7.2018.)

Osim takvog „divljeg“ utjecaja, postojao je i onaj malo smirenije prirode. Poslovne žene koje nisu bile ljubiteljice isticanja i ekstremnog odijevanja, pretežno su nosile haljine i kostime sa istaknutim naramenicama i naglašenom figurom, odnosno takozvane haljine siluete X². Najveća modna ikona ovakvog načina odijevanja je bila princeza Diana koja je njegovala neoromantičarski izgled, puf rukave i haljine koje imale velike ovratnike i naramenice. (<http://secanja.com/moda-osamdesetih-godina-20-og-veka/>, 31.7.2018.)

4.2. Automobilska industrija

Automobilska industrija doživljava procvat sedamdesetih godina u Jugoslaviji. Automobil postaje pokazatelj imovinskog statusa pojedinca, i uz to postaje i odraz svjetonazora ljudi prema mehanizaciji. U raznim časopisima toga vremena vode se polemike

² Haljine koje su bile šivane na način da je bio istaknut struk, a ramena prenaplašena.

za i protiv automobila, odnosno naglog razvoja automobilske industrije. Najpoznatiji časopis koji se bavio navedenom temom sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća se nazivao „Start“ u kojemu se nalazio stalni prilog pod nazivom „Kakva kola voze?“ - u tom prilogu su se navodile poznate osobe te automobili koje su posjedovali. (Prema Tomić, 2013)

Časopis „Start“ nije samo promovirao automobile i automobilsku industriju nego su također pisali i o poznatim osobama koji su bili veliki protivnici automobila. O navedenoj temi se najviše pisalo u prilogu „Automobil? Ni govora!“ – „Među automrscima našao se je i književni kritičar Igor Mandić koji je u svojem osebujnom stilu naveo razloge protiv posjedovanja automobila, što ide u prilog prethodno iznesenoj tezi da je tih godina stav prema posjedovanju automobila još uvijek mogao biti uvjetovan pojedinčevom životnom filozofijom i svjetonazorom: Ne volim kola: ja sam manijak cipelcuga. Ta „lakirana benzinska kanta“ zasmrdila je naš okoliš...“ (Tomić, 2013, 240)

Ipak, i ljudi koji nisu bili ljubitelji automobila s vremenom su morali prihvatiti činjenicu da je sve teže doći od točke A do točke B bez njega. To se najviše primjećivalo u gradovima gdje je ritam života svakim danom postajao sve užurbanijim. Deset godina nakon pojave prvih automobila u Jugoslaviji, točnije osamdesetih godina, posjedovanje automobila postaje pravilo i potreba. Dolazi do proizvodnje kulturnih jugoslavenskih „limenih ljubimaca“ – *fiće, stojadina i juga* koji su bili najpristupačniji što se tiče cijene. Usprkos tome, među stanovništvom su ipak bile popularnije druge marke zbog veće kvalitete kao što su Renault ili Škoda. (Tomić, 2013, 242)

Iako su ljudi tada težili kupnji luksuznijih automobila, „status fiće kao automobila koji je cjenovnom dostupnošću demokratizirao automobilsku industriju postavši automobil dostupan širokim masama niže platežne moći, a njegovo je pojavljivanje na jugoslavenskom tržištu, prema riječima Blaža Davidovića, označilo simboličan početak potrošačkog društva.“ (Tomić, 2013, 242) Ta njegova dostupnost učinila ga je sastavnim dijelom jugoslavenske popularne kulture i simbolom navedenog razdoblja. Iako su se jugoslavenskim cestama vozili brojni automobili različitih marki i modela, fićo je ipak ostavio najveći trag. On je bio simbol uspona jugoslavenskog gospodarstva, zlatnog doba socijalizma te na samom kraju i gospodarske krize i zaduženosti države kada je vožnja automobila bila uvjetovana sistemom par-nepar³. (Tomić, 2013, 244)

³ Zakon u Jugoslaviji koji je donešen 1979. godine i u kojem je bilo navedeno kako se na određeni datum smiju voziti samo vozila s parnim registracijskim oznakama i obrnuto.

5. Osamdesete godine u Jugoslaviji

Od početka postojanja Jugoslavije pa sve do kraja sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća može se primijetiti izmjenjivanje dva razdoblja – krize i procvata. Sedamdesete godine su bile poznate kao razdoblje velikih političkih previranja, ali zanimljiva je činjenica kako je u istom tom razdoblju gospodarstvo bilo u izrazito povoljnom položaju. Jugoslavija se uvijek poistovjećivala samo s jednim čovjekom koji je smatran ocem navedene republike pa su se mnogi pitali što će biti s njom kada Josip Broz Tito umre. Upravo taj događaj koji se dogodio 1980. godine uzima se kao prekretnica u razvoju države, odnosno dijeli povijest Jugoslavije na dva dijela.

Osamdesete godine su od samoga početka, ako se uzme u obzir tako velika promjena na čelu države, pokazivale kako će doći do niza radikalnih promjena. Prva i najveća promjena je bila buđenje svijesti građana koji su se odjednom susreli s ekonomskom krizom i velikim vanjskim dugom te su bili primorani probuditi se iz „ružičastog sna“ u kojem su do tada živjeli.

5.1. Ekonomska, gospodarska i politička kriza

Jugoslavija se našla pred teškom krizom već 1978. godine, ali se to vješto prikrivalo te se o Jugoslaviji govorilo kao o jednoj od najuspješnijih država na svijetu. Josip Broz Tito, veliki komunistički vođa, bio je svjestan da stanje izmiče kontroli, ali ga je teška bolest spriječila da ponudi rješenja za izlazak iz krize. Josip Broz Tito umire 4. svibnja 1980. godine, a samo nekoliko mjeseci prije njega umire i njegov prvi suradnik Edvard Kardelj pa tako Jugoslavija početkom osamdesetih godina ostaje bez dva vodeća političara. Njihova smrt bila je odlučan faktor u slomu Jugoslavije. (Milanović, 2011, 85)

„Unutarnja politička nestabilnost kao i utjecaji svjetske ekonomske krize bili su rezultat stanja u kojem se država nalazila. Najjasniji pokazatelji ozbiljne gospodarske krize bili su galopirajuća inflacija, veliki inozemni dug pogoršan naglim skokom vrijednosti dolara, kao i monetarna nelikvidnost, što je dovelo zemlju do ruba nemogućnosti vraćanja dugova, dakle do bankrota.“ (Milanović, 2011, 85)

Vanjski dug države na samom početku osamdesetih godina, odnosno 1980. godine iznosio je 18 milijuna dolara. Kako bi se stanje poboljšalo uvedene su stroge mjere štednje,

najviše energije što nije doživjelo veliki uspjeh. Sve ozbiljne reforme su bile spriječene iz ideoloških i političkih razloga, a oni odgovorni za krizu su bježali od odgovornosti te su izbjegavali priznati realnost u kojoj su živjeli. Tek 1981. godine je osnovana komisija pod vodstvom Sergeja Kraighera koja se sastojala od tristo znanstvenika i političara s ciljem pronalaska rješenja za ekonomsku krizu. Godine 1983. komisija je objavila *Polazne osnove Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije* kojom je istaknula sve do tada poznato: „visoku inflaciju, prekomjerno zaduživanje u inozemstvu, nenadzirane investicije, veću potrošnju od ostvarenog dohotka... Pozivala je na uvažavanje tržišta i odlučujuću ulogu radnika...” (Milanović, 2011, 86) Tek se objavljivanjem navedenog programa počelo govoriti o gospodarskoj i ekonomskoj krizi, a ne samo o „manjim poteškoćama“. Međutim, iako je navedeni program bio izrazito dobro razrađen, kriza se i dalje nije rješavala na pravi način te su ljudi koji su bili odgovorni za izbjavljanje Jugoslavije iz krize uglavnom samo odgađali otplatu dugova umjesto da ih zauvijek otplate malo po malo. (Milanović, 2011, 86)

Kriza se najprije pokušala riješiti socijalizacijom dugova te tečajnom i kamatnom politikom pod vodstvom Milke Planinc u razdoblju od 1982. do 1986. godine. Nedostajalo je robe široke potrošnje, osobito benzina, kave, lijekova. Povećala se nezaposlenost – pogađajući najviše gradsku populaciju, mlade ljude i stanovnike manje razvijenih regija na jugu. „Njezina je vlada obilježila vrijeme “stezanja remena”, podjelom bonova stanovništvu kojima se nastojalo uvesti pravednu potrošnju u općoj nestašici. Dinar je postao bezvrijedan.“ (Milanović, 2011, 86)

Kako je vrijeme odmicalo gospodarsko stanje se sve više pogoršavalo te su sve češće izbijali sukobi među republikama. Svaka republika je štitila svoje interese, iako je to često značilo prekid trgovine i proizvodnje pa je samim time došlo do pojave „gospodarskog nacionalizma“ kojim se rascjepkalo jugoslavenko tržište. (Milanović, 2011, 86)

Reforme koje je poduzela Milka Planinc zaustavljene su 1985. godine, a u Savezu komunista Jugoslavije je prevladavalo mišljenje da je tržišno gospodarstvo uzrok nepovoljnog položaja manje razvijenih republika u Jugoslaviji. Sama začetnica reforme je bila optuživana da je politikom cijena prebacivala dohodak iz gospodarstava nerazvijenih i Srbije u Sloveniju i Hrvatsku te se od vlade zahtijevalo da nadzire raspodjelu novčanih sredstava. Poslije Milke Planinc, na čelo vlade dolazi Branko Mikulić 1986. godine. On je kroz dvije godine svoga djelovanja pokušao izvući Jugoslaviju iz krize programiranom stabilizacijom. Liberalizacijom cijena izložio se žestokom napadu srpske politike koja je od njega tražila da očuva postojeće

stanje između razvijenih i nerazvijenih država. Mikulićeva vlada je prva u socijalističkoj vladi dala kolektivnu ostavku. (Milanović, 2011, 87)

Zamijenio ga je Ante Marković, gospodarstvenik i političar iz Hrvatske koji je ubrzo pokrenuo nove reforme – „namjeravao je uvesti ravnopravnost svih oblika vlasništva, a najviše određivanjem vlasnika društvene imovine, uvođenjem tržišta kapitala i rada umjesto dogovorene ekonomije, društvenog planiranja, kreditnog odnosa i monopola na radno mjesto“. (Milanović, 2011, 87) U prvoj polovini 1990. godine došlo je do niza promjena - smanjeni su inozemni dugovi, vrijednost dinara se stabilizirala te je uvedena tržišna ekonomija. Usprkos tome, u listopadu iste godine se pojavila brojka od skoro dva milijuna radnika koji su bili ocijenjeni kao „višak“. Nakon toga dolazi do dubokih podjela te jugoslavensko tržište više nije djelovalo kao cjelina – „jedan od pokazatelja stagnacije od 1980. do 1989. jest podatak da je Jugoslavija investirala u osnovna sredstva oko 150 milijardi dolara kapitala te povećala broj zaposlenih za 1 400 000 ljudi, a da je istodobno društveni proizvod povećala za manje od 10%. Dakle, učinkovitost investiranja bila je samo dva dolara rasta društvenog proizvoda na 100 dolara investicija.“ (Milanović, 2011, 87)

Tijekom navedenog razdoblja kriza je bila sve veća, a političke trzavice također. Posljedica tome je bila sve manja vjera naroda u socijalističku ideologiju kojoj su se do tada vjerno klanjali. Savez komunista je gubio na ugledu, a čitav se sustav malo po malo rušio. Takvo stanje je dovelo do sve veće netrepljivosti među državama Savezne Federativne Republike Jugoslavije koje se nisu mogle dogovoriti o ustrojstvu država i o bitnim pitanjima vezanim za vodstvo republike.

Najglasnija dobna skupina u tom trenutku su bili mladi ljudi koji su vršili stalan pritisak na vodeće ljude u vezi postojećeg poretka u Jugoslaviji. Oni osnivaju razne grupe i pokrete pomoću kojih su izražavali nezadovoljstvo stanjem u državi u kojoj žive. Najviše ih je smetala politika kojom se država vodila koja očito nije funkcionirala na način na koji je trebala. Najveći problem u vodstvu države je bio takozvani sustav rotacije u kojem je funkciju saveznog predsjednika svake godine obavljao predstavnik druge republike. Upravo zbog tog nesigurnog sustava dolazi do stvaranja izuzetno strogog režima koji za posljedicu uskraćuje slobodu izražavanja mišljenja i ideja pojedinaca.

Usporedno s tim, stvaraju se i dvije dominantne političke struje. Prva koja se temeljila na jačanju ekstremno nacionalističkih uvjerenja, te druga koja se temeljila na postupnom jačanju potrebe za demokratizacijom i građenjem civilnog društva. Takva podjela je iznjedrila

niz sukoba u državi te su stanovnici težili za demokratizacijom države u kojoj će mladi imati pravo glasa, iako je to bilo suprotno željama vlasti. (Habuš, 2016, 14)

Iako su se na razne načine pokušavali popraviti odnosi među državama, kriza ih je sve više i više produbljivala. Nacionalizam je naveden kao glavni problem sukoba jer je Jugoslavija, usprkos svemu, bila totalitarna država. Uz nacionalizam, razlike u gospodarskom i društvenom sektoru su bile ogromne te je dolazilo do niza otpora koji su morali dovesti do raspada države. Iako su u početku svi otpori i nezadovoljstvo vlašću bili strogo kažnjavani, s vremenom dolazi do sve veće tolerancije na kritiku. Upravo ta tolerancija na kritiku će sa sobom povući osnivanje niza udruga koje su javno predstavljale svoje interese i mišljenja.

5.2. Stanje u Hrvatskoj osamdesetih godina

Hrvatska se kroz čitavo postojanje Socijalističke Jugoslavije smatrala jednom od razvijenijih i bogatijih republika. Takvo je stanje posebno došlo do izražaja u osamdesetim godinama dvadesetoga stoljeća kada su Hrvatska i Slovenija bile dvije najrazvijenije republike unutar Jugoslavije. Već je tada bilo jasno da Hrvatska svoj razvitak temelji na turizmu na Jadranskoj obali.

Već sedamdesetih godina dolazi do razvijanja turizma na Jadranskoj obali te uopće pojave turizma kao gospodarske grane u Hrvatskoj. Tada se uspješnost turizma kao gospodarske grane mjerila kroz tri elementa – broj kapaciteta, noćenja te broj posjetitelja. Napredovanjem sva tri elementa uvelike je pomogao razvoj prometa i izgradnja infrastrukture pomoću koje je Hrvatska stvorila preduvjete da konkurira europskom, ali i svjetskom turizmu. (Puljić, Župančić, 2017, 235)

Zbog svega ranije navedenog, razdoblje između 1965. i 1980. godine se smatra zlatnim dobom turizma u Hrvatskoj. Za početak tog razdoblja se veže događaj izgradnje Jadranske magistrale koja se smatra jednim od najvažnijih projekata za daljni razvoj turizma. Upravo u tom razdoblju se broj kapaciteta u Hrvatskoj povećao za gotovo 380 000 te se izgradilo gotovo 70% svih smještajnih kapaciteta s kojima je Hrvatska raspolagala 1990. godine – „Turizam je u tada rastao te ga po ukupnome organiziranom turističkom prometu nisu uspjele omesti niti epidemija boginja 1972. godine, niti energetska kriza 1976. godine, ili, primjerice, potres 1979. godine.“ (Puljić, Župančić, 2017, 235)

Samim razvojem turizma dolazi do popularizacije godišnjih odmora van mjesta stanovanja pa tako stanovnici Jugoslavije, posebice u ljetnim mjesecima, odlaze na odmor. Ideal odmora za kontinentalni dio Hrvatske postaje odlazak na more, stvarajući tako projekt socijalnoga turizma u kojem se po prvi puta radnicima daje zajamčeno pravo na plaćeni godišnji odmor, najčešće u radničkim odmaralištima. Socijalnim turizmom upravljali su sindikati i samoupravne interesne zajednice za odmor i rekreaciju koje su odlučivale o raspodjeli 1,5% bruto dohotka koji se od tada ne uplaćuje u savezni fond. (Puljić, Župančić, 2017, 238)

Razvojem takvog oblika turizma javlja se niz pitanja, od kojih je najpoznatije pitanje regresa za godišnji odmor poznatijeg pod nazivom K – 15. Regres je u većini slučajeva bio neravnomjerno raspoređen pa radnici nisu bili u mogućnosti otići na godišnji odmor. Naprimjer, „godine 1973. na prosječnu plaću karlovačkih radnika od 1665 dinara, regres od 1000 dinara nije bio dostatan za otići na more, a 1974. godine maksimalni iznos regresa iznosio je 2025 dinara, dok je regres od 1300 dinara bio isplaćivan radnicima Izvršnoga vijeća Sabora CK SKH, u iznosu od 1200 dinara radnicima Zvijezde, Badela 1000, Kraša 800 itd.“ (Puljić, Župančić, 2017, 239)

Prema anketama provedenim u Hrvatskoj 1974. godine na odmor u trajanju od barem tri dana odlazi 41.1% ispitanih. Manje obitelji putuju češće pa na odmor ide 60% Zagrepčana, a more je najpoželjniji odmor za 61.4% ispitanih. U skladu s time njih 75% odmor uzima tijekom srpnja i kolovoza. Također, ankete pokazuju da domaći turisti najčešće odmaraju kod rodbine (40.6%), u najmu (19%), odmaralištu (16%), itd. Najčešće su putovali mlađi zaposleni od 25-34 godine (65%), te stariji od 65 godina (64%). (Puljić, Župančić, 2017, 241)

Godine 1970. bilo je nešto više od 50 000 ležajeva radničkih odmarališta, a u njima je ostvareno samo 20% noćenja Hrvata. Usprkos lošim plaćama i manjku novca, potražnja za smještajem je bila velika te su neka sindikalna vijeća bila prisiljena sklopiti ugovore za radnike u privatnom smještaju. Primjer za ovakav slučaj je kemijski kombinat Chromos-Katran-Kutrilin koji je 1975. godine imao 3 300 radnika, a samo 80 kreveta na raspolaganju za godišnji odmor. Pozitivna strana takvog načina godišnjeg odmora je poznata okolina, dok je negativna strana zasićenost okolinom u kojoj se stalno nalazimo, nedovoljan komfor te nezadovoljstvo ljetovanjem svake godine na istom mjestu. (Puljić, Župančić, 2017, 241)

Osim turizma, dolazi i do industrijalizacije. Ljudi sve više sele iz sela u gradove i gradovi se stalno povećavaju. Osim Zagreba, gdje je to bilo najvidljivije, povećava se

stanovništvo i drugih, manjih gradova. Razlog tome je bio otvaranje niza pogona u gradovima koji su pružali ljudima zaposlenje i bolji život. Iako je to u početku sve funkcioniralo dobro, vrlo brzo je došlo do problema. Većina novootvorenih pogona nije bila konkurentna u inozemstvu, plaće su bile slabe te prihodi u domaćinstvu nisu mogli zadovoljavati sve veće potrebe potrošačkog društva. Kao i u cijeloj Jugoslaviji, upravo te povećane potrošačke potrebe postati će važan segment društvenog života u Hrvatskoj.

Još jedna od bitnih karakteristika života u Hrvatskoj tijekom osamdesetih godina je pojava liberalizacije. Sve se okreće prema Zapadu pa tako dolazi i povećanje pažnje prema medijima i tisku te se ukida cenzura koja je vladala za vrijeme Josipa Broza Tita.

6. Glazba kao dio popularne kulture Jugoslavije

Glazba i u prošlosti i u današnje vrijeme ima svoj doprinos društvu - od samih početaka kada su kroz nju razni umjetnici iznosili svoja mišljenja i neslaganja s tadašnjim stanjem u državi. Proizvodnja glazbe kakve ju poznajemo u današnje vrijeme u Jugoslaviji se pojavila početkom dvadesetoga stoljeća s proizvodnjom gramofonskih ploča. Počeci proizvodnje gramofonskih ploča vežemo uz izumitelja Slavoljuba Penkalu i njegovu tvrtku Penkala – Moster gdje se 1908. godine počinju izljevati prve gramofonske ploče. Slavoljub Penkala je uvelike pridonio razvijanju gramofonskih ploča jer je usavršio smjesu za izradu ploča i kvalitetu snimanja tonkih zapisa što nekoliko godina kasnije dovodi do osnivanja tvrtke Edison Bell Penkala.

Osim stalnog poboljšavanja gramofonskih ploča, ljudi više pažnje posvećuju i onom vizualnom, ne bazirajući se samo na audio doživljaj. Samim time, dolazi do niza reklamnih kampanja koje njeguju elemente art decoa i ekspresivnog crteža s elementima karikature. Kao primjer za gore navedeno se može navesti reklama za gramofonski salon u Ilici 5 - Oktogon. Naime, „na reklamama prikazani elegantna mlada žena i starac kako pripijeni jedno uz drugo plešu uz glazbu s gramofona, uobličavajući razgovijetnu reklamnu poruku o neodoljivosti glazbe sa sloganom „Plesna glazba u vlastitom domu: i staro i mlado.““ (Franulić (ur.), 2014, 17) Isto tako, sve aktivnosti Penkalinih tvrtki pratile su dobro osmišljene reklame s zaštitnim znakom, odnosno karikaturom Slavoljuba Penkale u liku čovječuljka s velikim uhom.

Nakon toga, 1933. godine dolazi do stečaja tvrtke Edison Bell Penkala te svu njihovu imovinu tvrtke (strojeve) preuzima bračni par iz Ljubljane koji nastavlja s proizvodnjom gramofonskih ploča, ali u manjem broju. Sredinom dvadesetoga stoljeća, odnosno 1947. godine dolazi do izmijene u nazivu te se tvrtka od te godine naziva Jugoton. Ironija osnutka Jugotona leži u činjenici kako je nastala u doba najrigidnije politike, a predstavlja jedan od najživljih oblika popularne kulture na područjima Jugoslavije koja je služila samo za uživanje i zabavu.

Zabavna glazba postaje dijelom svakodnevice svih ljudi te je sve zastupljenija od druge polovine pedesetih godina dvadesetoga stoljeća. Za navedeno razdoblje je također specifičan uspon sve većeg broja domaćih izvođača zabavne glazbe koji postaju svojevrsne socijalističke inačice celebritija.

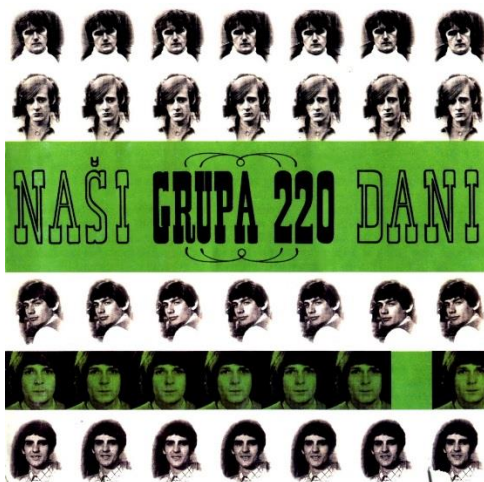
Uz glazbu, bitna odrednica postaje i ono vizualno, odnosno dizajn. Ljudi počinju shvaćati kako se proizvod prodaje na pravi način, to jest kako ga učiniti što privlačnijim na tržištu - „Novi vizualni identitet Jugotona nastao je u sklopu traženja novim medijima primjerenih načina komuniciranja s javnošću i publikom.“ (Franulić (ur.), 2014, 30)

Upravo iz tog razloga uprava Jugotona osmišlja zaštitni znak odnosno maskotu koja predstavlja njihov lik i djelo. Naime, radi se o ptici (žuni) koja u svojim rukama drži gramofonsku ploču. Ilustracija je djelo Slavka Drobnića u čijem su studiju nastali brojni reklamni spotovi.

Slika 1. Zaštitni znak Jugotona

Još jedan od popularnijih primjera promjene razmišljanja pojedinca oko vizualnih tehnika je omot ploče Grupe 220 „Naši dani“ iz 1968. godine. Nositelj vizualne poruke je duhoviti kontrast warholovskog⁴ umnožavanja fotoportreta na pop art način.

Slika 2. Omot ploče Grupe 220 „Naši dani“

⁴ Andy Warhol - američki slikar, režiser, glumac i uvjerljivo najveća figura pop-arta koji na je najpoznatiji po svojim prikazima na kojima je umnožavao portrete slavnih osoba.

Još jedna od novina je težnja domaćih izvođača da se više ne prikazuju publici na statičan način nego da se predstavljaju kako njihovi suvremenici Beatlesi ili Rolling Stonesi. Kada bi se usporedili omoti gramofonskih ploča za festivale zabavne glazbe s onim omotima rock festivala, vidjela bi se drastična promjena – „...album Boom festa '73, posvećen drugom rock festivalu održanom u Ljubljani 1973., očituje drastičan pomak u korištenju ikonografije (street art, grafiti, estetika trasha) koja otvoreno aludira na potencijalno subverzivne komponente popularne kulture.“ (Franulić (ur.), 2014, 34)

Dolazi se do zaključka kako omot i glazba moraju biti u određenom odnosu, to jest odustaje se od minimalizma kao glavnog obilježja. Osim toga, sve brži način komuniciranja i poništavanje granice između onoga što je stvarno i onoga što je virtualno zajedničkim snagama poništavaju razliku između visoke i niske kulture, koja je kroz prijašnje godine pomalo nestajala. Pravi primjer navedene činjenice su omoti koji su često funkcionirali kao „metaslike“⁵.

„Od početka osamdesetih godina intermedijalnost vizualnog oblikovanja dobiva pun zamah u procesu koji se podudara s ulaskom „socijalističkog modernizma“ u fazi njegovog rastakanja.“ (Franulić (ur.), 2014, 38) Skoro sva područja kulture bilježe pojavu novog vala u dizajnu koji promovira vlastite pop ikone.

6.1. Glazbeni festivali

Jugoslavija, a i današnje države koje postoje na istom teritorijalnom području, je uvijek bila karakterizirana kao primitivna zajednica koja „guši zagrljajem, pljačka zbog ponosa i ubija iz ljubavi“. (Perković, 2011, 22) Zapadni svijet se oduvijek zgražao nad „balkancima“ koji su nagli, temperamentni, zaostali i bez kulture. Glazbeni festivali su bili pokazatelj kako ipak popularna kultura u Jugoslaviji ima „svečani ton“.

Za vrijeme festivala cijela je Jugoslavija bila pred malim ekranima – „Ponašali bi smo se maltene kao da smo u publici. Nismo se ipak oblačili svečano, ali smo se ponašali kao da smo u sali. Sve je nekako tih godina bilo drugačije, pa i festivali – duge svečane haljine, smokinzi, frizure, nakit, sve je svedočilo o važnosti događaja.“ (<http://secanja.com/festivali-zabavne-muzike/>, 18.8.2018.)

⁵ Slike podjednako namijenjene gledanju i čitanju.

Najpoznatiji festivali su bili: Beogradsko proleće, Opatijski, Zagrebački, Splitski i sarajevski Vaš šlager sezone. Tada su glazbeni festivali bili mjesta okupljanja najpoznatijih glazbenika i konkurencija je bila velika. Upravo je u tome bila ljepota festivala, iako su se održavali u različitim republikama svi su bili jugoslavenski i svi su uživali u glazbi ne razmišljajući koji je glazbenik odakle. Iako su svi imali istu funkciju, promoviranje glazbe, svaki festival je za sebe imao nešto posebno. Tako se Opatijski festival održavao u otmjenoj dvorani hotela „Kvarner“ i bio je izrazito svečan te je bio okarakteriziran kao festival koji izgledom podsjeća na nekakav svjetski festival. (<http://secanja.com/festivali-zabavne-muzike/>, 18.8.2018.)

6.1.1. Beogradsko proleće

Beogradsko proleće je bio glazbeni festival zabavne glazbe koju su poslijeratne generacije upoznale preko prvih domaćih šlagera i prepjeva pjesama koji su bile izvođene na festivalu „San Remo“. Bilo je uobičajeno da tadašnji pjevači u svoj repertoar uvrste pobjedničku pjesmu sa San Rema. Po uzoru na taj festival, u Jugoslaviji su osnivani već ranije navedeni glazbeni festivali kao što su Opatijski ili Splitski festival. (<http://secanja.com/beogradsko-prolece-festival-zabavne-muzike/>, 18.8.2018.)

Beogradsko proleće je prvi puta održano 17. i 18. travnja 1961. godine u dvorani Doma sindikata. Festival je funkcionirao na način da je udruga jazz glazbenika objavila natječaj na koji su se mogle slati pjesme i od 200 pjesama koje su bile poslone, odabrano je 14 koji su se izvele na prvom festivalu. Nastupili su tada najpoznatiji jugoslavenski pjevači kao što su: Beti Jurković, Tereza Kesovija, Predrag-Cune Gojković, Lola Novaković i mnogi drugi. (<http://secanja.com/beogradsko-prolece-festival-zabavne-muzike/>, 18.8.2018.)

Posebnost festivala se očitovala kroz pravilo da se sve pjesme moraju izvesti dva puta – jednom u pratnji Revijskog orkestra, odnosno u pop-zabavnom aranžmanu, a drugi puta u pratnji jazz orkestra. Na prvom Beogradskom proleću pobjednika nije birao žiri nego publika – „Pobedila je kompozicija “Andjelina”, koju su interpretirali Djordje Marjanović i autor pesme Radoslav Graić. (nagrada je iznosila 100.000 tadašnjih dinara). Drugo mesto je osvojio takodje Djordje Marjanović (“Nek prodje zima”), a treće Marko Novosel (“Valovi”). Sledeće godine pobedila je pesma “Stjuardesa”, opet u alternaciji istog autora i izvođača Radoslava Grajića i Đorđa Marjanovića. 1964. godine Dušan Jakšić pobjedjuje sa pesmom “Čerge”.“ (<http://secanja.com/beogradsko-prolece-festival-zabavne-muzike/>, 18.8.2018.)

6.1.2. Opatijski festival

Festival u Opatiji je osnovan kao festival jugoslovenske radio difuzije pod imenom "Dani jugoslovenske zabavne muzike" i bio je jedan od prvih i svakako najveći glazebni događaj na jugoslovenskim prostorima. Osnovan je po uzoru na Festival talijanske pjesme pod nazivom „San Remo“ – oba su se odražavala u svečanim dvoranama poznatih hotela. (<http://secanja.com/opatisjki-festival/>, 18.8.2018.)

Prvi festival u Opatiji je održan davne 1958. godine u veljači. Za razliku od Beogradskog proleća, ovaj festival je zamišljen kao manifestaciju na kojoj pobjednika bira stručni žiri i publika. Na ovome festivalu su nastupali mnogi pjevači koji su ostavili neizbrisiv trag u glazbenom svijetu Jugoslavije i kasnije Hrvatske, a to su: Gabi Novak, Vice Vukov, Ivo Robić, Kemal Monteno, Zdravko Čolić, Novi fosili i mnogi drugi. (<http://secanja.com/opatisjki-festival/>, 18.8.2018.)

U razdoblju od 1973. do 1976. godine pobjednik Opatijskog festivala je bio predstavnik Jugoslavije na Euroviziji, ali je Jugoslavenska radio televizija na nekoliko godina odustala od tog običaja zbog lošeg plasmana predstavnika. Prva kriza festivala se događala u razdoblju od 1977. do 1980. godine kada se festival uopće nije održavao te se nakon 1980. obnovio sve do polovine osamdesetih godina kada se u potpunosti gasi zbog slabog interesa publika i samih izvođača. (<http://secanja.com/opatisjki-festival/>, 18.8.2018.)

Neki od poznatijih pobjednika održanih festivala su :

- 1958 Ivo Robić i Zdenka Vučković – Đorđe Marjanović „Mala djevojčica“
- 1959 Vice Vukov – Dušan Jakšić „Mirno teku rijeke“
- 1964 Lado Leskovar „Potraži me u predgrađu“
- 1966 Gabi Novak „Adrese moje mladosti“
- 1968 Tereza Kesovija – Kvartet 4M „Tvoj glas“
- 1973 Zdravko Čolić „Gori vatra“

(<http://secanja.com/opatisjki-festival/>, 18.8.2018.)

6.1.3. Splitski festival

Splitski festival je jedan od dugovječnijih festivala koji traje već više od pola stoljeća i održava se i dalje svakog ljeta u Splitu na popularnim Prokurativama. Prvi festival je održan 1960. godine na bazenima vaterpolo kluba POŠK kao dio glazbeno-modnog događanja „More-Revija-Split“ – tri pjevača su nastupila u pauzama presvlačenja manekenki. Od prvog

Splitskog festivala pa do sada je izvedeno preko osamsto kompozicija naših najznačajnijih autora u interpretacijama velikih pjevačkih zvijezda kao što su Tereza Kesovija, Oliver Dragojević, Kemal Monteno, Meri Cetinić, Zorica Kondža. (<http://secanja.com/splitski-festival-zabavne-muzike/>, 19.8.2018.)

Već slijedeće godine, 1961., festival nije održan jer su se vršile pripreme za organizaciju velike glazbene „fešte“ za godinu nakon. Upravo je te godine, 1962., održan prvi „pravi“ Splitski festival pod nazivom „Melodije Jadrana“ na kojem pobjeđuje Tereza Kesovija s pjesmom "Ćakule o siromajima, koja neodoljivo podsjeća na talijansku kanconu jer je u to vrijeme Splitski festival bio pod utjecajem festivala San Remo. Upravo zbog toga prve festivalske pjesme govore o moru, šetanjama uz obalu, putovanjima, mjesečini, ribarenju i slično - 1964. godine Tereza Kesovija izvodi pjesmu „Nima Splita do Splita“ koja postaje neslužbena himna festivala. (<http://secanja.com/splitski-festival-zabavne-muzike/>, 19.8.2018.)

Sedam godina nakon osnutka festival mijenja svoju lokaciju, seli se s ljetne pozornice kina „Bačvice“ na Prokurative. Osim promjene lokacije dolazi i do promjene naziva. Naime, uprava festivala odbacuje naziv „Melodije Jadrana“ i daje „Internacionalni festival zabavne glazbe“ na kojem su pjevali i strani izvođači - već se na desetom jubilarnom festivalu, Split '70 , pojavljuje čak 18 zemalja. Usprkos svim postignućima do tada, zlatno doba Splitskog festivala tek dolazi, a to je razdoblje od 1975. do 1980. godine koje je obilježeno hitovima Zdenka Runjića kao što je „Skalinada“ u izvedbi Olivera Dragojevića koja s vremenom postaje najizvođenija pjesma na dalmatinskim prostorima i himna životu na dalmatinskom kamenu. Uz Skalinadu, na dvadesetom jubilarnom festivalu, Split '80, izvodi se čuvena „Nadalina“ koja postaje suhimna. (<http://secanja.com/splitski-festival-zabavne-muzike/>, 19.8.2018.)

U osamdesetim godinama dvadesetoga stoljeća slava festivala ne jenjava i upravo tada hitovi s festivala postaju najprodavanije ploče produkcije Jugoton. Najpoznatija glazbena kompozicija toga vremena je pjesma „Ima jedan svijet“ u interpretaciji Zorice Kondže i grupe „Stijene“ i nakon njenog izvođenja festival je oborio rekord po broju prodanih ploča – prodano je 170 000 primjeraka. Kraj osamdesetih godina obilježava raspad Jugoslavije što je uvelike utjecalo i na sam festival - pjesme prestaju biti u mediteranskom zvuku te se komercijaliziraju. Festival nije održan 1991. godine zbog situacije u zemlji, ali je ubrzo nakon toga nastavio s radom i djeluje sve do danas. (<http://secanja.com/splitski-festival-zabavne-muzike/>, 19.8.2018.)

6.2. Teške okolnosti na našim prostorima za glazbene sastave iz 80-ih godina

Glazba je imala posebnu ulogu u izražavanju mišljenja pojedinaca. Kroz glazbu su se mogli najbolje izraziti jer radiovalovi nisu mogli biti zapriječeni te su bili dostupni svima, bez cenzure – „Mogao si slušati Radio Luxemburg isto kao što ga je slušao Keith Richards.“ (Perković, 2011, 30) Pojedince je privlačila ta potpuna sloboda. U zemljama kao što je bila Jugoslavija je određeni sadržaj, bio glazbeni ili neki drugi, bio zabranjen i usprkos tome se ta ista glazba slušala i prepjevala i upravo u to vrijeme su se proslavili glazbeni sastavi od kojih neki i danas aktivno djeluju.

Najpopularniji hrvatski glazbeni sastav iz osamdesetih godina je definitivno „Prljavo kazalište“. To je glazbeni sastav koji je sa svojom karijerom započeo prije pedesetak godina i još uvijek aktivno djeluje, snima pjesme i održava koncerte. Članovi navedenog glazbenog sastava su definirali pojam nacionalnog rock'n'rolla, ako tako nešto na našim prostorima uopće može postojati. Snimili su pjesmu „Ruža hrvatska“ te su se u zadnjem trenutku uhvatili hrvatstva i odredili se prije nego ih je itko tada pitao što su i tim činom su stekli ogromnu prednost pred ostalim sastavima toga vremena – „Jura Stublić pokušao im se približiti sa svoja dva domoljubna hita („E, moj druže beogradski“ i „Bili cvitak“), dok se Parni valjak u najgorim ratnim godinama uglavnom klonio snimanja i turneja.“ (Perković, 2011, 100)

Na prvi problem nailaze tokom ratnih godina kada je bilo gotovo nemoguće svirati, ali su ipak morali da bi održali svoj bend na životu. To razdoblje je bilo izrazito teško za izvođače jer se do nastupa jako teško dolazilo, a jedini koji su svirali su bili oni koji su bili u paktu s politikom. Jasenko Houra (jedan od članova glazbenog sastava Prljavo kazalište) je jednom prilikom u intervjuu rekao kako je u ratno i poslijeratno vrijeme bilo nemoguće organizirati besplatan koncert te da je to bilo moguće samo kada bi koncert bio dio predizborne kampanje. (Perković, 2011, 100)

Kako bi se održali i dalje, oni su 1992. godine održali koncert pod pokroviteljstvom Hrvatske narodne stranke. Jedanaest godina kasnije, došlo je do sudskog spora između navedene stranke i glazbenog sastava pa je iste te godine Prljavo kazalište sviralo u čast Hrvatske demokratske zajednice, kao određeni bunt.

Više se nije sviralo iz zadovoljstva, ljudi su glazbu poistovjetili s novcima i postavili su svrhu glazbi da služi samo kao pozadina nekom slavlju/derneku. „Razbili su zdravu i potrebnu iluziju da ljudi na sceni iskreno vjeruju u to što izvide, da nisu samo zabavljači i da ne rade na žeton.“ (Perković, 2011, 101) Politiku se može smatrati glavnim krivcem za to jer

nije ostavila prostora izvođačima da djeluju odvojeno od nje. Više nisu bila bitna uvjerenja pojedinaca, odnosno za koga se želi svirati – sviralo se uvijek i svuda, isključivo za novac.

Politika nije svakom bila teret. Za primjer se može uzeti pjevač Marko Perković Thompson koji danas ne bi bio poznat da nije bilo rata, kao i srpska pjevačica Svetlana Veličković koja ne bi bila poznata da nije bila udana za kriminalca i ubojicu.

7. Najpoznatiji glazbeni sastavi 80-ih godina u Jugoslaviji

Na prostoru bivše Jugoslavije osamdesetih godina djelovao je velik broj glazbenih sastava. Neki od njih su se održali do danas, a neki su se raspali pod teretom slave i neimaštine. Svaka država zasebno je imala svoje glazbene sastave, ali svi su djelovali s istim ciljem i sličnog karaktera. Veliku važnost u promoviranju tadašnjih sastava je imao omladinski časopis Polet, koji je 1976. godine, pod uredništvom Pere Kvesića ponovno pokrenut. Polet je bilo glasilo Saveza socijalističke omladine Hrvatske te se uglavnom distribuirao po omladinskim organizacijama i u krugovima mladih ljudi pa su upravo iz tog razloga navedene novine smatrane nebitnima. Upravo u tim novinama je prvi puta predstavljena grupa koja će kasnije „činiti udarnu garnituru novog vala.“ (Mirković, 2005, 15)

7.1. Azra

Anonimna skupina po imenu Azra nikada ne bi bila tako popularna da nije bilo novina Polet. Tadašnji mladi glazbeni kritičar Sven Semenčić koji je radio u redakciji Poleta nikad ne bi izdvojio potpuno anonimni bend da vođa sastava, Branimir Štulić, nije bio njegov susjed u novozagrebačkom naselju Siget. Tada su, uz Azru, bili izdvojeni i drugi bendovi za koje se danas ne zna ni kako su se tada zvali. Jedno vrijeme su svirali, najčešće ljeti, nakon čega bi se vratili svojim poslovima i jednostavno otišli u zaborav. Tako je, uz par iznimaka kao što je Azra, izgledala zagrebačka scena. Kao prvo i najvažnije mjesto okupljanja mladih glazbenika i izvođača se mora navesti lokal koji se formalno zvao Zvečevo, ali je u gradskim krugovima bio poznatiji kao Zvečka. Prvotno su se tamo okupljali mladi glazbenici, pa nakon njih i balerine koje su dolazile iz Hrvatskog narodnog kazališta te nakon njih i malo uglednija klijentela koja se povodila za zgodnim djevojkama. „Zvečka je bila dnevna birtija, mjesto za dnevne kave, a mnogo manje za večernje izlaske, cehovsko utočište u kojem su glazbenici, novinari i mladi kreativci razmjenjivali informacije o svojim specifičnim interesima.“ (Mirković, 2005, 16)

Branimir Štulić, vođa sastava, uskoro se pretvorio u glas generacije i autora koji je i danas poznat svim naraštajima. Tada mu se nije predviđala takva karijera. Izgledom je bio tipični primjer zagrebačke inačice hipija – imao je dugu, zraslu kosu, brkove i bradu, u

vječnoj komandosici⁶. Već u početku svog djelovanja je postao poznat jer je Zagreb bio toliko malen i uštogljen grad da je svaka ekstravagantna pojava lako stjecala status gradske znamenitosti.

Johnny Štulić, kako su ga češće nazivali, bio je svakako jedan od tih pojava – „Legendarni Đoni, taj balkanski Dylan i jedan od najvećih rock-pjesnika u ovom dijelu Europe, taj nepopravljivi i odbijegli sin.“ (Kostelnik, 2011, 237) Svi su ga okarakterizirali kao nešto posebno, dosad neviđeno. Na pozornici se ponašao kao da svira samo za sebe i za svoj gušt. Tako je jednom prilikom, u Galeriji studentskog centra, okrenuo leđa publici i tako jedno vrijeme svirao. Dok su svi bili skoncentrirani na to što se događa na pozornici, on je učinio upravo suprotno – „...tvrdoglavi Štulić bio je okrenut u suprotnom smjeru, baveći se svojim poslom, simbolično pretkazujući kako će mu, u odnosu na ostatak gradske scene, proteći i čitava kratkotrajna karijera.“ (Mirković, 2005, 29)

Velik utjecaj na sve članove Azre, pogotovo Branimira Štulića, imao je bend „Pankrti“ iz Slovenije. Ponukan zvukom koji su oni proizvodili, Štulić odlučuje modernizirati svoje pomalo staromodne pjesme. Čak se i njihov zajednički nastup smatra početkom novog vala u Zagrebu.

„Brijem bradu brkove, da sličim na Pankrte...“ – Štulić je navedeni stih dopisao u pjesmu Balkan koja u mnogočemu obilježila njegovu karijeru. To je bila pjesma koja je bila singl broj jedan, pjesma koja ga je proslavila te pjesma kojom je on, i ne znajući, na neki način prorekao svoju sudbinu.

„Jednog dana nema me da nikada ne dođem,

Prijatelje koje znam ne poznajem kad prođem,

Kao da me nikada na svijetu nije bilo... (Mirković, 2005, 33)

Štulić je bio poseban i po tome što je tematika njihovih pjesama imala nekakvu dublju notu. Često je u pjesmama znao pjevati o socijalnim i filozofskim pitanjima. I upravo zahvaljujući tome što je Azra kroz niz nedaća koje su je zadesile kroz godine ostala „svoja“, generacije koje su došle nakon nje su bile nadahnute njihovim likom i djelom. Zahvaljujući njegovoj sposobnosti da piše o svakodnevnom životu i problemima, započeo je trend koji je

⁶ Kratka zelena jakna od nepropusnog vojničkog platna.

učinio da stihovi scene u nastajanju vjerno prikazuju atmosferu tadašnjeg Zagreba, a samim time i cijele Hrvatske.

7.2. Pankrti

Kao što je već ranije spomenuto u radu, veliku ulogu u razvoju tadašnje glazbe je imala grupa Pankrti iz Slovenije koja je utjecala na sve bendove na području bivše Jugoslavije. Pankrti su punk grupa koja je osnovana 1977. te koja je samo deset godina nakon toga prestala djelovati. Kao grupa su bili iznimno zanimljivi javnosti jer su njihovi stihovi bili izrazito provokativni i politički orijentirani.

Jedan od poznatijih koncerata koji su održali na početku svoje karijere je bio onaj 1977. godine u Studentskom kulturnom centru, mjestu koje će kasnije postati centrom beogradskog novog vala. Studentski kulturni centar je bilo mjesto okupljališta mladih, s velikom dvoranom u kojoj su se nalazile velike fotelje iz kojih su se pratila raznorazna događanja na sceni. Jedini dokument tog zapisa koji je ujedno i najstariji zapis Pankrta, bio je video koji je snimao prijatelj benda Slobodan Valentinčić. Tehnologija tada nije bila na zavidnoj razini pa je tako navedeni video bio bez zvuka što je bilo ključno kako bi danas znali kako su oni tada zvučali. Usprokos tome, ipak nam ostaje video zapis koji prikazuje kako su Pankrti tada izgledali. Članovi grupe su bili obučeni kao i svi drugi mladi toga vremena – neupadljiva košulja i tamne hlače. Scenski nastup im je bio poprilično miran i ničim nisu odavali da oni zapravo sviraju punk. No, Pero Lovšin, pjevač grupe, je bio dovoljan da se dojam potpuno promijeni - „...odjeven u trapez-traperice uzdužno rasparenih nogavica sve do koljena, bosonog, u komotnoj crvenoj košulji koja je bila toliko razderana da umalo nije spala s njega...” (Mirković, 2005, 26) Osim odjeće, njegov stilski nastup je također bio dijametralno suprotan od ostalih članova benda. On je skakao po pozornici, vrištao, vikao – ponašao se onako kako se danas ponašaju punk izvođači na sceni, divlje i nepredvidivo. Početkom osamdesetih godina album Pankrta je postao planetarno popularan pa se i danas smatra antologijskim.

Bend je svoje tekstove temeljio na parodijskom izvrtanju riječi pod krilaticom „ako prođe, prođe“. Najviše su bili vezani za grad Ljubljanu jer su od tamo dolazili i tamo su odrastali. Često su se izrugivali načinu odrastanja i razmišljanja na socijalistički način što se najbolje može vidjeti u pjesmi „Lublana je bulana“ s njihovog prvog albuma iz 1980. godine.

„Lublana ma živalski vrt
Lublana ma učas cirkus
živalski vrt je zmeri
če ni cirkusa je dolgcajt.

Lublana je bulana!“

(<https://lyricstranslate.com/en/lublana-je-bulana-ljubljana-je-bolesna.html>, 8.7.2018.)

U slobodnom prijevodu navedenih stihova se može zaključiti kako su oni strašno nezadovoljni stanjem u svom gradu. Govore kako je Ljubljana bolesna, kako u njoj vlada cirkus i kako je ona dosadna. Iako su javno kritizirali društvo u kojem su živjeli, ljudi su to objučeke prihvaćali pa su tako već za svoj prvi album „Dolgcajt“ dobili nagradu „Sedam sekretara SKOJ-a“

7.3. Ekatarina Velika

Bend Ekatarina Velika je prvotno imao naziv Katarina II. Ime je promijenjeno zbog svađe u bendu te zbog toga što je jedan od članova (gitarist Dragomir Mihailović) koji je otišao iz benda zadržao autorska prava na ime. Naime, Ekatarina Velika nastala kao bend djece iz elitnih beogradskih četvrti, posljednje zlatne jugoslavenske mladeži koja se početkom osamdesetih teško nosila s punkerima i radničkom klasom. EKV (skraćena imena benda) se teško nosio s konkurencijom toga doba, pogotovo ratnog razdoblja u kojemu su ipak pobjedu odnijeli Thompson, Ceca, Prljavo kazalište i oni slični njima ranije navedeni u radu. „Ekatarinu Veliku slušali smo rubno i sa strane. Išli smo na njihove koncerte, ali tada se išlo na sve koncerte – osim na Riblju čorbu, Bijelo dugme, Galiju...“ (Subotnja matineja, Ekatarina Velika: rođeni u getu - <https://www.jergovic.com/subotnja-matineja/ekatarina-velika-rodeni-u-getu/>, 11.7.2018.)

Kao i svi ostali bendovi koji su djelovali u osamdesetim godinama dvadesetoga stoljeća i oni su se s određenim prijezirom odnosili prema društvu i njegovim tadašnjim karakteristikama.

Uz to, kao i svi tadašnji bendovi i oni su predstavljali određeni bunt, iako na potpuno drugačiju stranu nego njihovi prethodnici: „Ekatarina Velika bila je još jedan Milanov korak dalje od onoga što je bio Šarlo Akrobata: zvučali su, s tim očima boje meda, hodanjima i tatuima, kao kopija ranih Depeche Mode, a na sceni su, onako uredni, s modernom neoromantičarskom frizuricom basista Bojana Pećara, izgledali upravo onako kako se 1985. nije smjelo izgledati.“ (Subotnja matineja, Ekatarina Velika: rođeni u getu - <https://www.jergovic.com/subotnja-matineja/ekatarina-velika-rodeni-u-getu/>, 11.7.2018.)

Uz gore navedena tri benda, djelovali su i mnogi drugi poput Indexa, Majki, Satana Panonskog, Leta 3 i mnogi drugi.

8. Zaključak

„U tako neprijateljski označenom prostoru, rock'n'roll nije imao stvarnu priliku. Sedma je republika preživjela komunikacijsku blokadu, izborila se protiv proizvodnje neprijatelja i konstrukcije glasina, ali ju je najviše mučila krivnja – pitanje upućeno sebi: jesmo li učinili dovoljno? Je li se moglo i trebalo više?“ (Perković, 2011, 67)

Cijeli završni rad se može zaključiti gore navedenim citatom. Popularna kultura u Jugoslaviji se razvila do one razine do koje joj je tadašnja vlast dopustila da se razvije. Cijeli period osamdesetih godina su svi težili onome što se događa na Zapadu, točnije svi su težili amerikanizaciji. Upravo zbog toga smo u startu bili zakočeni što se tiče razvitka samo „naše“ kulture. Uzimali smo dijelove kultura drugih naroda i time stvorili nešto što smo smatrali svojim, što nikada nije bilo izvorno naše.

Glazba je u to vrijeme bila pravi odraz stanja u državi. Izvođači su imali „slobodu“ izražavati se i pjevati o čemu god su htjeli, iako je vrlo upitno koliko je to zapravo bilo tako. Pa se nerijetko događalo da su riječi pjesama bile ironične i vrlo kritički orijentirane. Osvrtale su se na društvo koje je živjelo na vrlo toksičan način – „Smrdljivi grad otvara jeftine biruze/ Za šljakere što loču k'o pesi/ studenti bez diplome/ žene bez ljepote/ neženje bez stana/ putnici bez para...“ (Feldman, Prica (ur.), 2006, 107)

Iz riječi navedene pjesme se vidi raspoloženje koje je vladalo kroz čitavo desetljeće osamdesetih godina, svi su bili inovativni i željni promjene, a zapravo se malo toga uspjelo promijeniti. Na kraju se postavlja pravo pitanje: „Je li popularna kultura u Jugoslaviji u osamdesetim godinama postojala u pravom smislu te riječi i je li glazba pridonijela promjeni kakvu je htjela?“

9. Literatura

Knjige:

- Feldman, L, Ines Prica (ur.). 2006. Devijacije i promašaji: etnografija domaćeg socijalizma. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku
- Franulić, M. (ur.). 2014. Jugoton – istočno od raja. Zagreb: Kultura umjetnosti
- Kostelnik, B. 2011. Popkalčr. Zagreb: Fraktura
- Mirković, I. 2005. Sretno dijete. Zaprešić: Fraktura
- Pavelić-Pipo, G. 2004. Zagreb, osamdesete---fotografija. Zagreb: V.D.T.
- Perković, A. 2011. Sedma republika: pop kultura u YU raspadu. Beograd: Službeni glasnik
- Pogačar, M. 2013. Jugoton gori!: glazbeni dnevnik. Zagreb: Sandorf

Mrežni izvori:

- Andy Warhol – kratka biografija
(<https://condensedart.wordpress.com/2014/04/05/andy-warhol-kratka-biografija/>, 8.7.2018.)
- Datoteka, Jugoton – logo.jpg
(https://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Jugoton_logo.jpg, 8.7.2018.)
- Franjković, K. 2013. Ženska popularna kultura u socijalizmu. Zagreb: Filozofski fakultet
(<http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/4011/1/Kristina%20Franjkovi%C4%87%20-%20C5%BDENSKA%20POPULARNA%20KULTURA%20U%20SOCIJALIZMU.pdf>, 9.7.2018.)
- <https://lyricstranslate.com/en/lublana-je-bulana-ljubljana-je-bolesna.html>, 8.7.2018.)
- <http://secanja.com/moda-osamdesetih-godina-20-og-veka/> (31.7.2018.)
- <http://secanja.com/splitski-festival-zabavne-muzike/> (17.8.2018.)
- Jugo rock forever blog – (https://jugorockforever.blogspot.com/2018/06/grupa-220-nasi-dani-1968_6.html, 9.7.2018.)
- Kulenović, G. 2015. Crno-bijeli svijet (televizijska serija)

- Lendvaj, A. 2015. Moda 80-ih: U to je doba najjača bila naša modna avangarda, a svatko je na ulici bio 'sam svoj modni izložak' (<https://www.vecernji.hr/lifestyle/moda-80-ih-u-to-je-doba-najjaca-bila-nasa-modna-avangarda-a-svatko-je-na-ulici-bio-sam-svoj-modni-izlozak-997955>, 31.7.2018.)
- Milanović, T. 2011. Kriza 1980-ih u Jugoslaviji i međunarodni pogledi. Zadar: Rostra (17.8.2018.)
- Puljić, M, Katarina- Kaja Župančić. 2017. Turizam u Jugoslaviji 1970-ih. Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište (17.8.2018.)
- Subotnja matineja, Ekatarina Velika: rođeni u getu - <https://www.jergovic.com/subotnja-matineja/ekatarina-velika-rodeni-u-getu/>, 11.7.2018
- Tomić, A. 2013. Generacija sretnika – svakodnevnica u kulturi i književnosti 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu (<https://hrcak.srce.hr/113187>, 15.8.2018.)

10. Popis slika

- Slika 1. Zaštitni znak Jugotona
(https://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Jugoton_logo.jpg)
- Slike 2. Omot ploče Grupe 220 „Naši dani“
(https://jugorockforever.blogspot.com/2018/06/grupa-220-nasi-dani-1968_6.html)